

Bergshammars kyrka

Bergshammar 17:1, Bergshammars socken, Nyköpings kommun,
Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Invändig restaurering

Dag Forssblad

Bergshammars kyrka

Bergshammar 17:1, Bergshammars socken, Nyköpings kommun,
Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Invändig restaurering

Dag Forssblad

Rapport 2012:17

© 2012 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

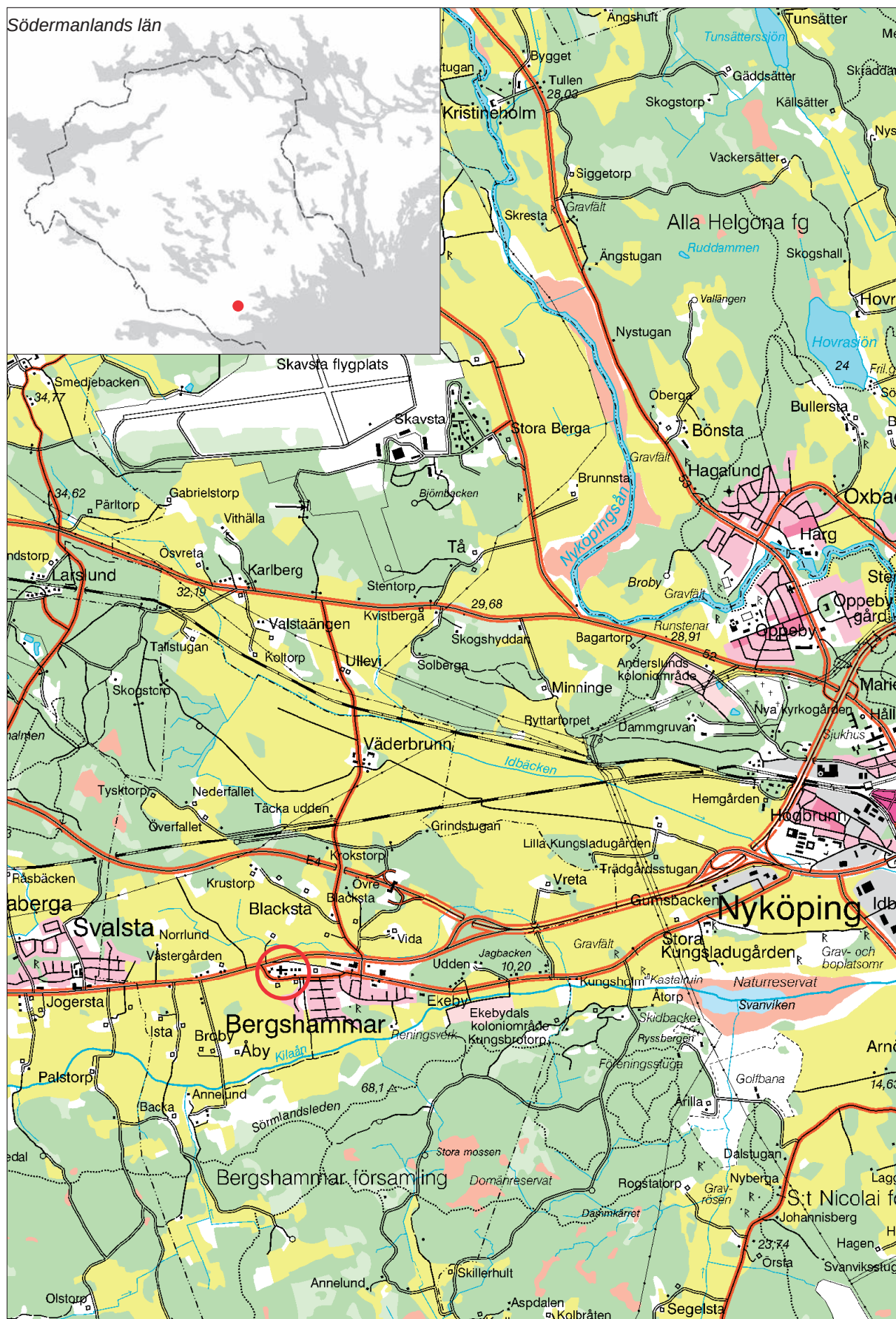
Författare: Dag Forssblad, antikvarie
Omslagsbild: Detalj av gravhäll i kyrkans kor (Slm D12-0911).
Foto, där ej annat anges: Dag Forssblad, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS11-157

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2012

Innehåll

INLEDNING	5
Bakgrund	5
Antikvarisk medverkan	7
Översiktlig beskrivning av Bergshammars kyrka	7
Historik med relevans för ärendet	7
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	9
Ändringar i koret	9
Ändringar i kyrkorummets västra del	11
Åtgärder i sakristian	11
ANTIKNVARISKA IAKTTAGELSER	15
Avvikelser från underlaget	15
Kyrkans altare	15
Nedgång till gravkammare	15
Hantverkarspår	15
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	17
KÄLLFÖRTECKNING	19
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	19

1 Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SV med Bergshammars kyrka markerad. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Under perioden maj till december 2012 har Bergshammars kyrka genomgått en mindre invändig restaurering. Utförda arbeten har avsett förändringar av och tillskott till inredningen samt målningsarbeten. Förändringarna har utförts för att skapa större utrymme i koret i samband med förrättningar och för att skapa bättre förvaringsmöjligheter för kyrkans inventarier.

Bakgrund

Kiladalens församling ansökte den 4 februari 2011 om tillstånd till att utföra invändiga restaureringsåtgärder i Bergshammars kyrka. Underlaget var upprättat av arkitekt Björn Norman, Norman Arkitektkontor AB.

Ansökan inkom till Länsstyrelsen i Södermanlands län den 27 april 2011. Kompletterande handlingar inkom den 15 augusti 2011. Länsstyrelsen beslutade den 11 oktober 2011 med stöd av 4 kap 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm att lämna tillstånd till ansökta åtgärder i enlighet med inkomna handlingar.

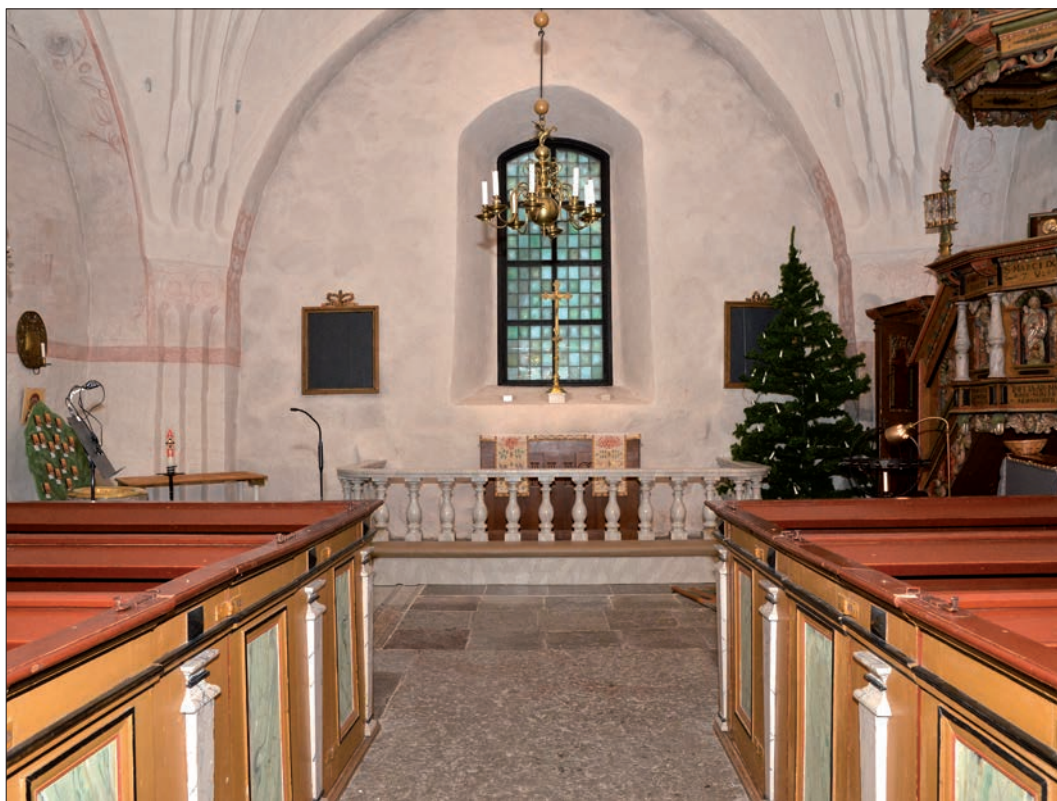
I enlighet med länsstyrelsens beslut skulle samtliga arbeten utföras under antikvarisk medverkan och dokumentation.

2 Bergshammars kyrka från sydost (Slm D12-0912).

3 Koret från väster innan arbetet påbörjades (Slm D12-0913).

4 Koret efter avslutade arbeten (Slm D12-0914).

Antikvarisk medverkan

Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Startmötet hölls den 26 april 2012. Arbetet har följts upp via platsbesök och fortlöpande kontakt via telefon och e-post. Antikvarisk slutbesiktning utfördes den 19 december 2012.

Översiktlig beskrivning av Bergshammars kyrka

Bergshammars kyrka består av ett rektangulärt långhus med ett fullbrett, rakt avslutat kor i öster och en sakristia i norr. Kyrkans fasader är spritputsade och avfärgade i svagt rosa med ljusgrå sockel. Kyrkans sadeltak är täckta med rött, enkupigt tegel.

Kyrkorummet har golv av kalksten med ett antal gravhällar infällda i golvet. Sakristian och bänkkvarteren har lackerade brädgolv. Väggar och valv är putsade och vitkalkade. I den östra travén finns framtagna kalkmålningar från 1620-talet. En stor del av kyrkorummets västra travé upptas av en orgelläktare.

Historik med relevans för ärendet

Bergshammars kyrka genomgick under 1900-talet två större invändiga restaureringar som bland annat innebar förändringar av bänkinredningen och altarringen. År 1932 restaurerades kyrkan invändigt under ledning av arkitekt Ove Leijonhufvud. Vid denna restaurering byggdes bänkinredningen från andra hälften av 1600-talet om för bättre sittkomfort.

I samband med en invändig restaurering 1967, under ledning av arkitekt Ragnar Jonsson, byggdes altarringen om samtidigt som golvet innanför altarringen sänktes.

5 Altarringen innan arbetet påbörjades (Slm D12-0915).

6 Altarringen efter avslutade arbeten (Slm D12-0916).

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Ändringar i koret

Utökning av utrymmet i koret

För att ge nödvändigt utrymme i samband med begravningsgudstjänster minskades djupet på altarringen med cirka 700 mm. Utfört arbete innebar att altarringen kapades i bakkant, det vill säga i anslutning mot korets östra vägg. Altarringen vilade delvis på trägolvet innanför altarringen. Golvet kapades motsvarande cirka 700 mm i framkant, det vill säga närmast bänkkvarteren.

Utförda åtgärder innebar att avståndet mellan altarringens framkant och bänkkvarteren blev cirka 3100 mm, vilket är något längre än vad beslutsunderlaget angav.

Altarringen

Utöver ovan nämnda åtgärder har ytterligare arbeten utförts på altarringen. Altarringens knäfäll och överliggare var innan arbetet klädda med ett gult tyg. Tyget, som troligen tillkom 1967, var slitet och fläckigt och har demonterats. Knäfallet har klätts med ljusbrunt skinn.

Altarringens stabilitet har förbättrats med en dold förstärkning mot korets vägg. Infästningen krävde att två hål borrades i väggen i anslutning till altarringens grindar i söder och norr. Vidare har altarringens överliggare byggts på med en bräda. Brädan är 175 mm bred och har rundad överkant.

Altarringen har målats om med linoljefärg, fabrikat Engwall o Claesson, pigmenterad med grön umbra. Därefter marmorades altarringen med linoljefärg, fabrikat Engwall o Claesson, i mörkare kulörer.

Altaret

De utförda åtgärderna på altarringen innebar att utrymmet innanför altarringen blev mindre. Med utgångspunkt i detta beslutades att minska storleken på kyrkans altare. Altaret från 1955 var innan arbetets genomförande cirka 1700 x 740 mm (bredd x djup) stort.

Altaret består av en ramverksstomme med fyllningar av skivmaterial. För att minska altarets storlek kapades stommen och fyllningen, vilket innebar att bredden minskades till cirka 1500 mm och djupet till cirka 600 mm.

Utförda åtgärder innebär att altaret kan göras fristående vilket gör det möjligt att fira gudstjänsten Versus populum.

Hylla för altarkorset

Altarkorset stod innan arbetets utförande placerat direkt på altarskivan. Genom att altaret i och med ombyggnaden kommer att vara flyttbart har altarkorset fått en ny placering. En mindre hylla av trä har tillverkats och placeras i korets östra fönster (fig. 17). För att undvika ingrepp i det medeltida murverket har hyllan förankrats i fönsterkarmen med hjälp av mässingstråd. Hyllan har målats med linoljefärg, fabrikat Engwall o Claesson, i brutet vitt.

7 Kyrkorummets västra del innan arbetet påbörjades (Slm D12-0917).

8 Kyrkorummets västra del efter avslutade arbeten (Slm D12-0918).

Komplettering av golvet

I samband med att trägolvet vid altarringen kapades konstaterades att hela korgolvet inte var belagt med kalksten. Åtgärden frilade en 2,35 x 0,5 m stor, sandig yta utan kalkstensbeläggning, se antikvariska iakttagelser nedan.

Golvet kompletterades med gråbrun Borghamnskalksten med antikbehandlad yta. Omkring 10 cm av sandfyllningen schaktades ur för hand för att ge utrymme för plattsättning. De nya kalkstensplattorna sattes i bruk, fabrikat Finja cementbruk A.

Ändringar i kyrkorummets västra del

Åtgärder i det norra bänkkvarteret

I det norra bänkkvarteret har två bänkrader tagits bort närmast kyrkans västra gavel. Länsstyrelsens tillstånd medgav borttagning av tre bänkrader. Vid startmötet gjordes dock bedömningen att tillräckligt utrymme skulle skapas om två bänkrader togs bort. Härigenom bedömdes också att nytillskotten skulle smälta in bättre i kyrkorummet.

I den norra delen av det tillskapade utrymmet har ett nytt förvaringsskåp för kyrkans antependier byggts. Antependierna kommer i det nya skåpet att hänga på rundstavar/rullar som är klädda med linne. I skåpet finns också förvaringsutrymmen för de kistplintar som tidigare har förvarats stående i bänkarna. I den södra delen av utrymmet, närmast mittgången, har skåpet för ljud- och ljusanläggningen placerats. Ny inredningen har målats med linoljefärg fabrikat Engwall o Claesson, pigmenterad med guldocker.

Åtgärder i det sydvästra hörnet

Länsstyrelsens tillstånd medgav rivning av befintligt antependieskåp och tidigare omflyttad bänkinredning under trappan i kyrkans sydvästra hörn. Vid startmötet konstaterades att golvnivån innanför bänkskärmarna var ca 150 mm lägre än i anslutande gångar. För att undvika kostsamma åtgärder togs beslut om att behålla bänkskärmen. Den bänkyta som skapades kommer bland annat att kunna rymma en del informationsmaterial som i dag står på golvet innanför ingången till kyrkan.

Det tidigare antependieskåpet har byggts om till städsåp samt förvaringsutrymme för bland annat ljusstakar. Skåpets fasta front mot el-centralen har byggts om till fyra skåpluckor. Genom ombyggnaden kunde befintligt städsåp under trappan rivas. Befintliga dörrar på det skåp som inrymmer el-centralen har behållits.

Åtgärder i sakristian

En ny möbel har platsbyggts vid sakristians östra vägg. Den rymmer förvaringsutrymmen och upphängningsanordningar för kyrkans kollekthåvar. Möbelen har målats med linoljefärg, fabrikat Engvall o Claesson, pigmenterad med grön umbra.

Sakristians väggar och tak har rengjorts. På väggarna har mindre skador lagats och bättrats med kalkfärg. Taket har målats med en emulsionsfärg, fabrikat Lasol Ceo Matt, i brutet vitt.

9 Det norra bänkkvarteret innan arbetet påbörjades (Slm D12-0919).

10 Det norra bänkkvarteret vid slutbesiktningen (Slm D12-0920).

11 Den nya möbeln i sakristian innan ombyggnad och målning (Slm D12-0921).

12 Sakristian efter avslutade arbeten (Slm D12-0922).

- 13 Den frilagda nedgången till gravkammarens nordöstra hörn har sannolikt fyllts igen under 1800-talets första hälft (Slm D12-0923).

- 14 Tapetseraremästare Sven Ericssons hälsning från 1967 (Slm D12-0924).

ANTI-KVARISKA IAKTTAGELSER

Avvikelser från underlaget

Utförda åtgärder har inte utförts exakt i enlighet med beslutsunderlaget utan har anpassats något efter rådande förutsättningar. Intentionerna i beslutsunderlaget har dock följts och förändringarna har beslutats i samråd med antikvarisk konsult.

Kyrkans altare

Kyrkans befintliga altare tillkom 1955 enligt en datering på insidan. På trägolvet fanns avtryck efter ett äldre altare. Det äldre altaret var antagligen samtida med altarringen och golvet innanför altarringen. Enligt uppgift från församlingen ska altarringen vara tillverkad vid Kärrboda under 1800-talets första hälft.

Nedgång till gravkammare

Den del av korets golv som inte var belagd med kalkstensplattor (fig. 13) har sannolikt utgjort en nedgång till gravkammaren för familjen Momma på Väderbrunn i korets nordöstra hörn. Öppningen i golvet var 2,35 x 1,18 m stor i plan i nordsydlig riktning. I anslutning till gravhällens södra kant översteg fyllningens djup 0,8 m.

Nedgången fylldes troligen igen i samband med att den nuvarande altaranordning tillkom under 1800-talets första hälft. Inga föremål av antikvariskt intresse påträffades i samband med kompletteringen av golvet.

Hantverkarspår

Vid demontering av klädseln på altarringens knäfall påträffades hälsningar från fyra hantverkare som medverkade vid restaureringen 1967. Tre hantverkare hade enbart skrivit sina namn och året 1967: *Th. Sjöberg, T. Söderkvist och A. Eriksson*. Den fjärde hantverkaren presenterade även det arbete som han hade utfört: *Altarringen stoppad o klädd av Tapetseraremäst Sven Ericsson från Nyköping den 12 sept 1967* (fig. 14).

15 Koret och altarringen innan arbetet påbörjades (Slm D12-0925).

16 Koret och altarringen vid slutbesiktningen (Slm D12-0926).

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Målsättningen med de arbeten som nu har avslutats var dels att skapa möjligheter för en mer flexibel användning av koret, dels att skapa fler och bättre förvaringsmöjligheter i kyrkan. Åtgärderna har inneburit att delar av den äldre inredningen har avlägsnats ur kyrkorummet. Omfattningen är dock relativt begränsad. Tillkommande inredning har dessutom på ett bra sätt anpassats till kyrkorummets proportioner och gestaltning.

Genom att kyrkorummet har fått bättre förvaringsmöjligheter kommer många av de föremål som tidigare har förvarats på golv och bänkar att få en mer ändamålsenlig och dold förvaring. Detta kommer att inverka positivt på upplevelsen av kyrkorummet. Ytterligare en positiv effekt av restaureringen är rivningen av det tidigare städsåpet under trappan i kyrkorummets sydvästra hörn. Skåpet dolde tidigare en av orgelläktarens pelare, vilken nu när den frilagts bidrar till att förstärka upplevelsen av rummet.

De arbeten som har utförts i samband med den invändiga restaureringen av Bergshammars kyrka har utförts med förståelse och respekt för kyrkans kulturhistoriska värden. Sörmlands museum gör därför bedömningen att de arbeten som har utförts inom ramen för Länsstyrelsens beslut inte har haft en negativ påverkan på kyrkans kulturhistoriska värden.

Redovisade arbeten har utförts med antikvarisk medverkan och i samråd i enlighet med Länsstyrelsens beslut. Arbetet godkänns härmed.

17 Altarkorset på sin nya plats i fönstret vid altaret. Fotografiet är taget innan hyllan målades (Slm D12-0927).

Källförteckning

Arkiv

Sörmlands museums arkiv, Nyköping

Administrativa uppgifter

Fastighetsuppgifter

Objekt: Bergshammars kyrka

Kommun: Nyköping

Fastighetsbeteckning: Bergshammar 17:1

Socken: Bergshammar

Stift: Strängnäs

Län: Södermanland

Ekonomisk karta: 9H 2c Bergshammar

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML). Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Fastighetsägare: Kiladalens församling, Skolvägen 28, 611 70 Nyköping

Beställare: Kiladalens församling, Skolvägen 28, 611 70 Nyköping

Entreprenör, snickeri: Ålberga Snickeri AB, Ålbergavägen 29, 611 90 Ålberga

Entreprenör, målningsarbeten: T Lundqvist Måleri, Syrtorp, 611 95 Nyköping

Entreprenör, golvläggning: Nyköpings Mur & Platt AB, Svärtavägen 25, 611 65 Nyköping

Entreprenör, sadelmakeri: Guppy Design, Ringvägen 52 B, 611 35 Nyköping

Antikvarisk konsult: Dag Forssblad, Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, beslut 2011-11-10, dnr 433-1681-2011

Sörmlands museum, dnr KN-KUS11-157

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.